

Зилола ШУКУРОВА

ТАҶИҚ МЕВАСИ

XIV асрда яратилган Носириддин Бурхониддин Рабғузийнинг “Қисаси Рабғузий” асарида инсон ва жамиятнинг бир-бири билан узвий боғликлиги пайғамбарлар ҳаёти ва фаолияти мисолида очиб берилади. Ислом тарихи ва пайғамбарлар фаолияти билан яхши таниш бўлган ижодкор асарни ёзишда Куръон, Ҳадис, фикҳ, ақоид каби исломий илмларни яхши билса-да, бироқ ўзигача яшаб ўтган, ислом оламида етук олимлардан Абу Исҳоқ Найсобурийнинг форсча “Қисас ул-анбиё”¹, Ваҳб ибн Мунаббихнинг араб тилидаги “Қаъб ул-ахбор”² асарида фойдаланган.

Ёзувчининг маҳорати шундаки, у атрофимизни ўраб турган наботот ва ҳайвонот олами ҳақидаги баъзи халқ оғзаки ижоди намуналарини ҳам ўта мохирона пайғамбарлар фаолияти билан боғлайди. Жумладан, Рабғузий “Қисаси Рабғузий” асарида ҳам наботот оламининг пайдо бўлиши, ўзига хос хусусияти, инсон ҳаёти ва тақдирига таъсири масаласида қизиқарли ва ранг-баранг маълумотлар келтирадики, уларни асосан, Одам Ато ва Момо Ҳаво яшаган давр билан изоҳлайди. Бинобарин, уларнинг жаннатдан қувилишида ҳам тақикланган мева сабабчи³.

Инсоният тараққиётига мислсиз даражада таъсир қилган меванинг айнан нима эканлигига қадимдан шу кунга қадар олимлар ҳам, оддий китобхон ҳам бирдек қизиқиб келмоқда. Маън қилинган мева ҳақида кўплаб афсоналар келтирилган бўлиб, уларда олма, анжир, беҳи, шафтоли⁴, зайтун⁵ эканлиги айtilган. Бутун

¹ Абу Исҳоқ ан-Найсобурийнинг тўлиқ исми Иброҳим ибн Муҳаммад ибн Иброҳим ал-Ҳазомий ан-Найсобурий. Фақиҳ ва муҳаддис бўлган. Туғилган йили ҳақида аниқ маълумотлар йўқ. Милодий 933 йил (ҳижрий 321 йил)да вафот этган.

² Ваҳб ибн Мунаббах ибн Комил ибн Сийж ибн Зи Кибор. Милодий 655 (ҳижрий 34) йилда туғилган. Улуғ тобеъинлардан бўлиб аввалги ўтганлар ҳақидаги қиссалар ва хабарларни ривоят қилиши билан машҳур бўлган. Милодий 738 (ҳижрий 114 йил)да вафот этган.

³ Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Тошкент: Ёзувчи, 1990. – Б. 22.

⁴ Мифологическая энциклопедия. [googleweblight.com/i?u=http://mythology.info/planta/yablonya.html](http://mythology.info/planta/yablonya.html)

⁵ Мифологическая энциклопедия. [googleweblight.com/i?u=http://mythology.info/planta/figa.html](http://mythology.info/planta/figa.html)

Зилола ШУКУРОВА – филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). 1984 йилда туғилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университетининг Ўзбек тили ва адабиёти факультетини тамомлаган. “Фольклор матншунослиги” номи ўқув қўлланма, “Қисаси Рабғузий” асари таҳлили ва матний тадқиқи” монографияси ҳамда қирқдан ортиқ илмий мақолалар муаллифи.

дунёда машхур бўлган афсона вариантдан фаркли уларок, нега Рабғузий тақиқланган мевани айнан бутдой дея талкин қилган?

Бу саволга жавоб топиш учун, энг аввало, диний манбаларга юзланамиз. Чунки ислом илмидан яхши хабардор бўлган адиб асар руҳиятидан келиб чиққан ҳолда шу мазмунда яратилган адабиётлардан фойдаланган бўлиши мумкин.

Диний манбаларда тақиқланган мева ҳақида айрим маълумотлар учрайди. Хусусан, “Қуръони карим”нинг Бакара сураси 35-оятда “Ва айтдик: “Эй Одам, сиз жуфтингиз билан жаннатни маскан тутинг ва ундан хоҳлаган жойларингизда бемалол таомланинг. Фақат мана бу дарахтга яқинлашмангки, у ҳолда золимлардан бўлиб қоласиз”⁶ деб берилади. Кўринадики, “Қуръони карим”да тақиқланган мева ҳақида айтилган, бироқ унинг қандай мева эканлигига аниқлик киритилмаган.

Ман қилинган мева ҳақида аллома Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуфнинг қуйидаги сўзлари ҳам Муқаддас китобда битилган сура ва оятларни тасдиқлайди: “Ман қилинган дарахт қайси дарахт эканлиги ҳақида узундан-узоқ тортишишлар бўлган. Ҳар ким ўзи билган дарахтнинг номини айтган ва ушбу гапни тасдиқлаш учун далил ва ҳужжатлар келтиради. Аммо, тўғриси айтганда, бировга ушбу дарахтнинг исмини билиш билан фойда ёки билмаслик билан зарар етмайди. Агар уни билиш зарур бўлса, Аллоҳ “Қуръон”да ёки пайғамбаримиз ҳадисларида айтган бўлур эди”⁷. Демак, диний адабиётларда номи тилга олинмаган тақиқланган меванинг фольклор намуналарида турлича аталиши дунё халқларининг тафаккур тарзи, дунёқараши ва илмий билишга бўлган эҳтиёжи нуқтаи назаридан келиб чиққан. Юқоридагилардан маълум бўлдики, Рабғузий фақатгина “Қуръони карим”даги оят ва сураларга таянмаган.

Иккинчи манба сифатида муаллиф бошқа диний адабиётлардан фойдаланган бўлиши мумкин, дея “Библия”ни кўздан кечирамиз. Унда эса бу мева “Яхшилик ва ёмонликни англаш дарахти”⁸ деб номланган. Шоирона тилда “Ҳақиқатни топиш”, “Моҳиятни англаш” истиоралари билан қўлланувчи бу дарахтнинг айнан шу ном билан аталишини олимлар маълум рамзлар билан боғлайдилар. Уларнинг фикрича, бу дарахтнинг илдизи инсоният тараққиётининг “беҳушлик ҳолати”, танаси “ўзини англашнинг бошланиши”, шохи ва барги эса “ўзини англаш воситаси”⁹ деб талкин қиладилар. Агар инсон онги тараққиётининг умумийликдан

Муаттар АХМЕДОВА

⁶ Қуръони карим. Ўзбекча изоҳли таржима. Алоуддин Мансур таржимаси. – Тошкент: Чўлпон, – Б. 9.

⁷ Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Тафсири Ҳилол. 1-жуз. – Тошкент: Шарк, 2009. – Б. 37, 664.

⁸ Библия. Книги священного писания ветхого и нового завета. 1-том. – М.: 1990, – С. 6; Библейского энциклопедия. Российское библиейское общество. – М., 1996. – С. 195.

⁹ Мифологическая энциклопедия. [googleweblight.com/?u=http://mythology.info/planta/wood-knew.html](http://mythology.info/planta/wood-knew.html)

Муаттар АХМЕДОВА – 1994 йилда туғилган. Исом институтини тамомлаган. “Ҳисси Рабғузий” асари нусхалари ва матний-қийсий тадқиқи” мавзусида ўнга яқин мақолалар муаллифи. “Маръаридлар шодаси” номли таржима китоби чоп этилган.

хусусийликка томон ривожланишини шу шаклда боскичма-боскич таҳлил қилсан, унинг мевасини "Ўзини ўзи англаш ҳосиласи" десак тўғрироқ бўлади. Демак, "Библия"да келтирилган тақиқланган меванинг туб негизда рамзийлик ётади ва у инсоният тафаккурининг "портлаш" жараёни сифатида баҳоланади. Чуқур мантикий ёндашувга асосланган таъкиқланган меванинг бу вариантыдан ҳам "Қисаси Рабғузий"да фойдаланилмаган. Адиб бошқа қиссалардаги каби фойдалор намуналаридан қўшимча манба сифатида мурожаат қилган бўлиши мумкин, дегангаки ижод намуналарига мурожаат қиламиз.

Ўз-ўзидан савол тутилади: адиб бу мева ҳақида гапирганида нимага асосланган? Маълумки, муаллиф асарни ёзишдан аввал кўплаб манбаларни ўқиган, таҳлил қилган ва уларнинг орасидан ҳақиқатга яқинини саралай олган донинманда бўлган. Бунни биз биргина "Дурустрак қавлда ул йиғоч бугдой йиғочи турур"¹⁰ деб берган изоҳидан англаймиз. Шунингдек, муаллиф тақиқланган меванинг бугдой эканлигини диний нуқтан назардан тушунтиришга уринади, яъни "Мавло азиз ва жалла Одам яратмазда ашну ер юзинда халифа яратурман... бугдойдан еди тесалар, чиқмоқга сабаб бўлгуси учун". Ислом таълимотининг асосий шартларидан бири тақдир азалга ишониш, ҳар бир келадиган синов Аллохдан эканлигига амин бўлиш ва сабр қилишдир. Ана шу ғояни қиска сатрда сингдирган муаллиф Тангри Таоло хали ўн саккиз минг оламини йўқлик қаърига чўмдирган бир пайтда ер юзида Унга ибодат қилувчи бандаларини яратишни ихтиёр қилганлигини эслатади. Ана шу ҳукмнинг амалга ошишида бугдой бир восита вазифасини бажаради. Одам Ато ва Момо Ҳаво эса Олий ҳукми бажарувчи бандалардир.

Рабғузий бугдойни Одам Ато ва Момо Ҳаволарнинг жаннатдан чиқишига восита қилиб кўрсатмасдан, унинг бошқа бир жихатини ҳам таъкидлайди, яъни "Тақи жавоб: Изи азза ва жалла тақдир қилмиш эди. Дунёда одамийнинг еми бугдой бўлгусини хитоб қилди"¹¹ деган иккинчи сабаб билан фикрини тўлдиради. Тангри уларни ерга туширса-да, ташлаб қўймади, ризклантирди, бугдойни инсонларнинг сеvimли егулиги бўлишини истади. Агар ўйлаб қаралса, грек ва африка халқлари афсоналари билан "Қисаси Рабғузий"даги ҳикоятларнинг илдизи бир ўзакка тақалгандек. Чунки уларнинг сюжети турлича талқин қилинган бўлса-да, бир мотивнинг ўзгаришга учраган вариантларидир.

Аннотация

Мазкур мақолада Ислом динининг Ўрта Осиёга кириб келиши ҳамда унинг ўзбек адабиётига таъсири масаласи Носируддин Бурхониддин Рабғузийнинг "Қисаси Рабғузий" асари мисолида кўрсатиб берилган. Мақолада асарнинг ҳамд қисми ҳамда Одам Ато ва Момо Ҳавонинг жаннатдан қувилишига сабаб бўлган "тақиқланган мева" билан боғлиқ лавҳа таҳлил қилинган.

Annotation

In this article, the issue of the introduction of the religion of Islam to Central Asia and its influence on Uzbek literature is shown on the example of Nasiruddin Burhoniddin Rabguzi's work "Qisasi Rabguzi". The article analyzes the praise section of the work and the scene related to the "forbidden fruit" that caused the expulsion of Adam and Eve from Paradise.

¹⁰ Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Тошкент: Ёзувчи, 1990. – Б. 20.

¹¹ Рабғузий. Қисаси Рабғузий. 1-китоб. – Тошкент: Ёзувчи, 1990. – Б. 22.